

В.Сосюри. А скільки пісень стало насправді народними піснями, авторами яких були Т.Шевченко, Ю.Федькович, І.Франко, Леся Українка, П.Тичина!

На наших очах змінюється процес створення пісні. Нині пісні найчастіше з'являються в процесі співпраці поета і композитора, наприклад, поет А.Малишко та композитор П.Майборода створили відому, справді, співану всім народом "Пісню про рушник".

Буває, що в одній особі поєднується і поет і композитор, як, наприклад, в особі Р.Савицького, автора популярних пісень "Гуцулка Ксенія", "Червоні маки", або як це було в особі В.Івасюка, широко відомого автора справді народних пісень "Червона рута", "Два перстені" та інших.

Авторські українські пісні і пісні літературного походження (більш сучасні зразки) мають спільне джерело – народну пісню. "Народна пісня України, - говорив Максим Горький, - апофеоз краси. Український народ проніс через століття рабства і неволі дорогоцінне багатство свого генія. І гляньте, який ласкавий і співучий світ розкривається в його безсмертних піснях".

Так що ж таке українська народна пісня? Це насправді одне з вищих досягнень у світовій музичній культурі. Бо в інтонуванні спостерігаємо ментальність українського народу, чуємо людський подих і ті душевні рухи, які притаманні тільки нам, українцям.

Які ж українські пісні співають сьогодні на берегах нашого Дніпра, в нашій Дніпропетровщині?

Переглядаючи матеріали фольклорних експедицій, готуючи серію "Фольклор Наддніпрянщини", була персбрана велика кількість

Олександр СИТНИК (Львів)

З ІСТОРІЇ ПАЛЕОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ "ПОЛУДНЕВОГО" ПОДІЛЛЯ (Юрій Полянський)

Дослідження перших пам'яток палеолітичної доби у Придністровському чи "Полудневому" Поділлі на Галичині розпочалось порівняно недавно. Воно пов'язане з іменем визначного українського геолога, географа та археолога Юрія Полянського. Саме Ю.Полянський у 1920-1930-х роках започаткував професійне вивчення найдавніших стоянок стародавньої кам'яної доби у Галичині і вивів палеоліт регіону на

високий європейський рівень. Біографія цього вченого і великого патріота України складна, а доля нелегка.

Майбутній науковець народився у с. Жовтанці Кам'янко-Бузького району на Львівщині у родині священика 6 березня 1892 р. [1]. Після закінчення середньої школи він студіював філософію у Віденському, пізніше – Львівському університетах. Під час Першої світової війни служив в австрійській армії. У 1918-1920-х рр. приймав активну участь у національно-визвольних змаганнях за встановлення ЗУНР.

З 1920 р. розпочинається його активна праця в Науковому Товаристві імені Шевченка, яка стала вирішальною віхою у його подальшому науковому житті. Одночасно Ю.Полянський працює вчителем географії та історії Академічної гімназії у Львові. У 1928 р. він успішно габілізувався у Львівському університеті, у якому в 1940-1941 рр. був завідувачем кафедри фізичної географії. У період окупації німецькими військами з червня по вересень 1941 р. виконував обов'язки Голови Тимчасової Управи Львова (що, зрештою, стало головною причиною його вимушеної еміграції). У 1943 р. він виїжджає до Кракова, а звідти – до Відня. З 1945 по 1947 р. вчений викладає географію в Українському Вільному Університеті (Баварія).

З 1947 р. розпочинається його нелегке емігрантське життя в Аргентині, де він веде велику і плідну роботу по дослідженню геології гірського масиву Анд. У 1956 р. стає професором державного університету в Буенос-Айресі. Пізніше обирається академіком АН Аргентини. Написав більше 20 книг про геологічну структуру Південної Америки. Помер у 1975 р. [2].

Як уже було відзначено, уся наукова праця Ю.Полянського у Львові тісно пов'язана з НТШ. У Товаристві він розпочинає активну роботу по впорядкуванню і систематизації фондів музею, створенню експозицій. Кожен наступний рік музею поповнювався новими оригінальними матеріалами, велику кількість з яких привозив дослідник із власних експедицій.

За значні досягнення у пошуковій, культурно-освітній та науковій роботі у 1927 р. Ю.Полянського було обрано дійсним членом НТШ. З цього часу він стає постійним і активним учасником засідань математично-природописно-лікарської секції, фізіогеографічної, науково-технічної та інших комісій Товариства. Власне, різностороння робота в музеї та творча співпраця у різних секціях та комісіях НТШ вивели молодого науковця на широкі горизонти узагальнень, допомогли проявитись йому як універсальному досліднику ряду суміжних дисциплін. У Збірниках

та Записках ІНТШ було опубліковано більшість його наукових праць. У 1928 р. Ю.Полянський стає директором природничого підрозділу музею.

Головні наукові проблеми, що ставились під час його польових досліджень, стосувались геології четвертинного періоду, стратиграфії плейстоценових відкладів, геоморфології. Оскільки плейстоценові відклади нерідко вміщують рештки життя і діяльності людей стародавнього кам'яного віку, то перед науковцем постала необхідність ґрунтовного вивчення первісної археології. Це нібито побічне завдання було виконане на такому високому науковому рівні, що Ю.Полянський безсумнівно вважається "батьком західноукраїнського палеоліту" [3].

Цікаво, що професійних археологів-палеолітознавців, попередників Ю.Полянського, у західноукраїнському краю практично не було. По сусідству, зокрема, у Східноподільському Придністров'ї палеолітичні пам'ятки були відомі ще з 80-х років ХІХ ст. У 1920-30-х роках тут плідно працював відомий український вчений Михайло Рудинський [4]. Ю.Полянський називає цю ділянку Подністров'я "Українським Поділлям", а пам'ятки виділяє в окрему східноподільську групу [5].

У тодішній Бесарабії на правому березі Дністра значні пошукові роботи вели румунські науковці Ч.Амброжевич та І.Ботез [6]. Серйозні критичні зауваження щодо їх методики дослідження та висновків про стратиграфічне положення лесів і хронологічні межі таких стоянок, як "Кіэля Неджімова, Кормані і Дарабані" знаходимо у ґрунтовній аналітичній публікації Ю.Полянського [7].

За час майже двадцятилітніх теренових пошуків вченим було відкрито 66 палеолітичних місцезнаходжень (стільки ж приблизно і пам'яток інших археологічних епох). На жаль, лише декілька з них були опубліковані у повному обсязі та увійшли у науковий обіг у довоєнний час.

У 1926 р. Ю.Полянським відкрите мустьєрське місцезнаходження поблизу с. Долина (Янів) Теремовлянського району на Тернопільщині. Тут, на лівому березі р. Серет, біля залізничного мосту, в лесових товщах схилу, на глибині 4–5 м від рівня сучасної поверхні знайдено шматок трубчастої кістки молодого мамонта і кварцитовий відщеп. Як вважав автор знахідки, кістка, очевидно, використовувалась як "наковальня", про що свідчили рельєфні сліди на її поверхні — заглиблення, лунки, хаотично перехресні та "зірчасті" лінії. Пам'ятка датована початком вюрму І.

У кінці 20-х років на території Західного Поділля Ю.Полянським виявлено ще кілька середньопалеолітичних місцезнаходжень з невеликою кількістю археологічних матеріалів. Отримала широке визнання стоянка Касперівці I, що розташована в околицях одноіменного села Заліщицького району Тернопільської області. Вона знаходилася в ур. Мандаторія, на правому березі р. Серет, неподалік від впадіння невеликої притоки Тули. Археологічні вироби трапились у глибокому яру, що прорізує присхилу ділянку другої тераси Дністра. На місці знахідок Ю.Полянським у 1927 р. були проведені невеликі розкопки, що дали можливість зафіксувати непорушений шар мустьє. Він залягав у гумусованому щебені між лесами вюрму I і вюрму II. У зібраній колекції виробів представлені кварцитові аморфні та дископодібні нуклеуси, скребла, атипові різці, пластини та відщепи. Виявлено також значну кількість фауністичних знахідок: кістки мамонта, волохатого носорога, зубра, коня, благородного оленя, вовка. Донедавна в межах Придністровського Поділля це була єдина пам'ятка мустьєрської доби, на якій проводились польові дослідження.

Ще один пункт знаходився в околицях с. Печірна Заліщицького району на Тернопільщині. В одному з ерозійних ярів крутого схилу до Дністра знайдено патиновані вироби з кварциту: скреблоподібні знаряддя і відщепи.

Більш-менш ґрунтовні археологічні розкопки велися на двох пізньопалеолітичних стоянках — Лисичниках та Новосілці-Костюковій у Заліщицькому районі. Найвідомішою є стоянка Лисичники, що містилась на невеликому миску правого берега р. Серет, в урочищі Вовчків. Матеріали з розкопок 1920-х років були опубліковані С.Круковським лише у 1939 р. [8], а П.Борисковським у 1953 р. [9]. Тут, у плейстоценовій товщі лесів зафіксовано три культурні шари, верхній і нижній, з яких виявились дуже "бідними". Головний шар (другий), у якому знайдено біля 3 тис. крем'яних виробів, залягав у "молодшому лесі II" і був датований оріньяцьким часом (пізніше це датування було спростоване).

Другою палеолітичною стоянкою, що досліджувалась Ю.Полянським, є Новосілка-Костюкова. Вона знаходилась на вододілі Дністра і струмка Грумового, приблизно 150 м над рівнем течії ріки. Розкопки проводились у 1923, 1925, 1926 і 1928 роках спільно з С.Круковським. На глибині 0,70 — 0,85 м від сучасної поверхні були виявлені сліди проживання первісних людей — рештки вогнищ, крем'яні вироби, що детально описані у спільній публікації [10]. Хронологічні межі пам'ятки визначені як

“преоріньяк”, хоч на думку пізніших дослідників для такого висновку немає вагомих підстав. Треба сказати, що околиці Новосілки-Костюкової були досить ретельно досліджені Ю.Полянським з боку питань палеогеоморфології, що дало йому можливість виробити “ділювіальну циклічну схему полудневого Поділля” [11]. Остання мала важливе значення і для періодизації палеоліту всієї України.

Більшість пам'яток пізнього палеоліту не досліджувались шляхом розкопів, проте зібрані на поверхні матеріали мають також наукове значення для вивчення найдавнішої історії заходу України. Це такі місцезнаходження, як Скоморохи Миколаївка, Губин, Монастирок, Довге, Котівка, Щитівці, Зозулинці, Коропець, Стриганці, Рошнів, Маринопіль, Бережани, Буківна, Ганусівка та ін. [12]. Згадки про ці пункти палеоліту можна знайти у багатьох наукових роботах, опублікованих у міжвоєнний період [13].

Велике наукове значення має визначення та всебічна історико-природнича характеристика “Подільсько-Бесарабської провінції пізнього палеоліту”, у якій було виділено західноподільську (70 пам'яток), східноподільську (44 пам'ятки) і південно-східну (22 пам'ятки) групи. В окресленій “провінції” на середину 1930-х років було відомо 126 палеолітичних об'єктів (чи не найбільша концентрація у Європі?), картографування та хронологічне визначення яких дало підстави для обґрунтування кількох цікавих припущень. Так, Ю.Полянський вважав, що “однакові риси” кам'яного інвентаря у період палеоліту на величезних просторах Європи зумовлені постійним пересуванням мисливців слідом за табунами північних оленів та диких коней. Наукову аргументацію дістала думка про тісний зв'язок і контакти палеолітичного населення Поділля з первісними колективами центральноєвропейського регіону. Сьогодні ці питання розробляються багатьма палеолітознавцями як України, так і зарубіжних країн. Маючи у своєму розпорядженні лише один наконечник так званого солютрейського типу з с. Конюшки (Рогатинщина), дослідник сміливо висловлює припущення про вплив “угорського палеоліту”, де такі наконечники трапляються серійно, на оріньяцькі пам'ятки Поділля. На сучасному рівні розвитку палеолітичної науки ця проблема становить значний інтерес. Безсумнівно правильним стало положення Ю.Полянського про генетичну спорідненість верхньопалеолітичного населення Поділля, Волині і Полісся.

Можна було би зазначати ще багато оригінальних думок вченого, що знайшли подальший розвиток і наукове обґрунтування у сучасному палеолітознавстві, проте і цього досить, щоб стала

очевидною необхідністю глибокого вивчення багатогранної наукової спадщини науковця як з боку природничих дисциплін, так і первісної археології.

Література:

1. Демедюк Микола. Дійсний член НТШ – Юрій Полянський // Вісник НТШ. Львів, 1995. Число 12-13. С. 10, 11, 22.
2. Черниш Олександр Археологічна діяльність Юрія Полянського // Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. тт.- Львів, 1998. – Вип. 7. - С. 14-16; Ситник Олександр Біля джерел формування палеолітичної науки в Україні (Юрій Полянський) // Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 1998. – Вип. 7. - С. 16-21
3. Пастернак Ярослав. Ті, що розкрили підземний архів України (пам'яті видатних археологів України) // Терм. Проблеми української культури. Україна на досвітку історії.- Дітройт, США, 1976.- С.10.
4. Рудинський М. Я. З матеріалів до вивчення передісторії Поділля // Антропология.- К., 1928.- Т. II.
5. Polanskyj G. Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Provinz // Відбитка з Праці географічної комісії НТШ.- 1935. Вип. 1. – Львів, 1936.- С. 4.
6. Ambroewicz Cz. Beitrage zur Kenntnis der Aurignacienkultur Bessarabien und der Bukovina // Wiener Prdh. Zeitsch.-1933.- XVII.- L. 4(d); Botez J. Données paléolithiques pour la stratigraphie du loess au Nord de la Bessarabie // Memor. Sect. stint. D. Acad. Rom.- Ser. III.- Tomul VII - 1931.
7. Полянський Ю. Нові праці про плейстоцен Бессарабії // Відбитка із Збірника фізикогеографічної комісії НТШ. - 1927.- Вип. II. - С. 9.
8. Krukowski S. Paleolit Polski.- Krakow, 1939 // Відбитка з Encyclopedii Polskej.- IV.- Cz. I.
9. Борисковский П. И. Палеолит Украины. МИА. 1953. № 40. С. 128-133.
10. Polanskyj G., Krukowski S. Die erste Paläolithstation in Nowosilka-Kostiukowa (Podolien) // Збірник мат.-природ.-лікар. секції НТШ. -1926.- Т. XXV.
11. Полянський Ю. Геологічно-морфологічні помічання в районі

Новосілки-Костюкової (Заліщики) і ділювальна циклічна схема полудневого Поділля // Збірник фізіографічної комісії НТШ.- 1925.- Вип. I.- С. 3-24.

12. Полянський Ю. Подільські етюди: тераси, леси і морфологія Галицького Поділля над Дністром // Записки НТШ.- Львів, 1929.- XX.- С.1.- С.2, 197.
13. Polanskyj G. Neue Paläolithstationen Podoliens // Sitzber. Der Mat.-naturw.-drzte Sek. D. Їввиенко Ges. -1927.- Heft VII.- S. 6; Polanskyj G. Bericht // Sitzber. Der Mat.-naturw.-drzte Sekt. D. Їввиенко Ges. 1927. Heft V; він же: Die Urheimat des Aurignaciens // Sitzber. Der Mat.-naturw.-drzte Sekt. Їввиенко Ges.- 1937.- Heft. XXV; Kozłowski L. Zarys pradziejyw Polski Poludniowo-Wschodniej.- Lwyw, 1939.- S. 6-8; Albin Jura. Das Aurignasien in Polen // Quartar - 1938.-Band I.- S. 55-58; Krukowski S. Palcolit... S. 40-41.- Tabl 17-19.

Марія МАРФОБУДІНОВА (Дніпропетровськ)

СУЧАСНІ ЗАПИСИ ЗАГАДОК НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

В.Гнатюк розумів фольклор не як пережиток старовини, не як мертву, застиглу й механічно відтворювану традицію минулого, а як живу творчість, що розвивається, зауважуючи, що зі страху повторювання тих самих речей, дослідники фольклору воліють не публікувати більше нічого.

Серед жанрів фольклору, що широко побутують нині, своє почесне місце посідає загадка.

Загадка як вид усної народної поезії була об'єктом наукових пошуків І.Франка, В.Н.Перетца. Видавали загадки й досліджували їх О.Воропай, І.Березовський, І.Гурин, В.Федчук, О.Духнович, М.Хмелюк та ін.

Загадки віддавна є одним з найулюбленіших жанрів усної поезії, виконуючи різноманітні функції (розваги, навчання, формування асоціативного мислення, естетики вислову), вони служили індикатором дорослості, зрілості розуму, нерідко розгадування трьох загадок було умовою життя — (русальні пісні, казки). Не втратили загадки своєї притягальності й донині.

Як і раніше, загадка посідає помітне місце в етнопедагогіці — від раннього віку супроводжуючи розвиток дитини, тренуючи її розум, розвиваючи пам'ять і увагу, приносячи задоволення від розгадки.